IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 22 Issue 01 IYUN 2026

BYUDJET TASHKILOTLARIDA XAVFLARNI BOSHQARISHDA ICHKI AUDITNING ROLINI OSHIRISH ISTIQBOLLARI

Sherg‘oziyev Dilmurod Suvonovich

O’zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi magistranti

E-mail: dilmurodbek.2012@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada byudjet tashkilotlarida xavflarni boshqarish tizimida ichki auditning roli, uni kuchaytirishning institutsional, uslubiy va raqamli yo‘nalishlari tahlil qilingan. Mavzu O‘zbekiston Respublikasida davlat moliyasini boshqarish tizimini takomillashtirish, byudjet intizomini mustahkamlash hamda risklarga asoslangan audit amaliyotini kengaytirish jarayonlari bilan bog‘liq holda yoritilgan. Tadqiqotda 2025-yilda qabul qilingan davlat moliyasi sohasida xavflarni boshqarish bo‘yicha normativ-huquqiy hujjatlar, ichki auditning milliy tartiblari va xalqaro standartlar asosida takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: ichki audit, byudjet tashkiloti, xavflarni boshqarish, risk-reyestr, byudjet intizomi, moliyaviy nazorat, davlat moliyasi, raqamli audit, samaradorlik auditi.

Abstract. This article analyzes the role of internal audit in strengthening risk management in budget organizations. The study discusses institutional, methodological and digital directions for improving internal audit in the public sector of Uzbekistan. The article is based on recent reforms in public financial management, including the 2025 regulatory framework for risk management in public finance, national internal audit procedures and international internal audit standards.

Keywords: internal audit, budget organization, risk management, risk register, budget discipline, financial control, public finance, digital audit, performance audit.

Kirish

Byudjet tashkilotlari faoliyatida moliyaviy resurslarning qonuniy, maqsadli va samarali sarflanishi davlat moliyasini boshqarish tizimining asosiy mezonlaridan biridir. Ta’lim, sog‘liqni saqlash, ijtimoiy himoya, mahalliy boshqaruv va boshqa davlat xizmatlari ko‘rsatish jarayonida byudjet mablag‘lari katta hajmda harakat qiladi. Shu sababli mablag‘lar bilan bog‘liq moliyaviy, operatsion, huquqiy, korrupsiyaviy va axborot xavflarini o‘z vaqtida aniqlash hamda boshqarish dolzarb vazifa hisoblanadi.

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda davlat moliyasini boshqarish tizimi bosqichma-bosqich takomillashtirilmoqda. 2025–2030-yillarda davlat moliyasini boshqarish tizimini takomillashtirish strategiyasida byudjet intizomini kuchaytirish, xarajatlar va davlat investitsiyalari natijadorligini oshirish ustuvor yo‘nalish sifatida belgilangan. Bu jarayonda ichki audit xizmatlari nafaqat aniqlangan kamchiliklarni qayd etuvchi nazorat vositasi, balki xavflarni oldindan baholovchi va boshqaruv qarorlarini yaxshilovchi maslahat instituti sifatida maydonga chiqadi.

Maqolaning maqsadi byudjet tashkilotlarida xavflarni boshqarish tizimida ichki auditning amaldagi o‘rnini tahlil qilish va uning rolini oshirish bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqotning vazifalari ichki auditning nazariy asoslarini ko‘rib chiqish, O‘zbekiston tajribasidagi normativ asoslarni tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash hamda istiqbolli yo‘nalishlarni asoslashdan iborat.

Adabiyotlar sharhi

Ichki auditga oid zamonaviy yondashuvlarda audit xizmatining asosiy vazifasi tashkilot maqsadlariga erishishga to‘sqinlik qiluvchi xavflarni baholash, ichki nazorat tizimini tekshirish va rahbariyatga mustaqil tavsiyalar berishdan iborat deb qaraladi. IIA tomonidan e’lon qilingan 2024-yilgi Global Internal Audit Standards ichki auditning mustaqilligi, obyektivligi, strategik rejalashtirish, resurslardan samarali foydalanish hamda audit natijalari bo‘yicha harakat rejalarini monitoring qilish tamoyillarini alohida belgilaydi.

COSO yondashuvi ichki nazorat, korporativ boshqaruv, firibgarlikning oldini olish va risklarni boshqarishni o‘zaro bog‘liq tizim sifatida ko‘radi. Davlat sektorida bu yondashuv byudjet tashkilotlarining moliyaviy intizomini mustahkamlash, davlat xaridlari va shartnomalar ijrosida shaffoflikni oshirish, hisobotlarning ishonchliligini ta’minlash uchun muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi.

O‘zbekiston amaliyotida ichki auditni rivojlantirish uchun milliy standartlar, ichki audit tadbirlarini o‘tkazish qo‘llanmasi hamda vazirlik va idoralarda ichki audit xizmatlari faoliyatini baholash tartiblari shakllantirilgan. 2025-yilda davlat moliyasi sohasida xavflarni boshqarish tizimini samarali tashkil etish bo‘yicha alohida qaror qabul qilinishi esa ichki auditning xavflarni boshqarishdagi rolini yanada kuchaytirishga huquqiy asos yaratdi.

PEFAning 2024-yilgi O‘zbekiston bo‘yicha baholash materiallarida audit dasturlarini risk tahlili va potensial xavflar tasnifi asosida shakllantirish amaliyoti qayd etiladi. Bu holat ichki auditni reaktiv nazoratdan profilaktik va strategik boshqaruv vositasiga aylantirish zaruratini ko‘rsatadi.

Asosiy va tahliliy qism

Byudjet tashkilotlarida xavflarni boshqarish jarayoni odatda xavfni aniqlash, baholash, ustuvorlikka ajratish, kamaytirish choralari belgilash, monitoring va hisobot berish bosqichlaridan iborat. Ichki audit ushbu bosqichlarning har birida mustaqil baholovchi, maslahat beruvchi va nazorat samaradorligini tekshiruvchi subyekt sifatida ishtirok etadi.

Ichki auditning xavflarni boshqarishdagi asosiy afzalligi shundaki, u muammoni faqat oqibat yuzaga kelgandan keyin aniqlash bilan cheklanmaydi. Risklarga asoslangan audit yondashuvi mablag‘larning maqsadsiz sarflanishi, davlat xaridlari bo‘yicha shartnomalarning samarasiz tuzilishi, hisobotlarda xatoliklar, aktivlardan foydalanishdagi kamchiliklar va korrupsiyaviy xavflarni oldindan aniqlashga imkon beradi.

2025-yil 29-apreldagi 279-son hukumat qarorida davlat moliyasi sohasida moliyaviy va boshqa xavflarni aniqlash, baholash, xavflar reyestrini yuritish, monitoring qilish va xavflarni kamaytirish choralari bo‘yicha tartib belgilangan. Mazkur tartib ichki audit xizmatlariga xavflarni boshqarish jarayonini baholash va aniqlangan xavflar bo‘yicha takliflar ishlab chiqish vazifasini kuchaytiradi.

Amaliy jihatdan byudjet tashkilotlarida eng ko‘p uchraydigan xavflar davlat xaridlari, ish haqi va kompensatsiyalar, xizmat safarlari, inventarizatsiya, asosiy vositalar hisobi, grant va subsidiya mablag‘lari, shartnomalar ijrosi, elektron to‘lovlar hamda hisobotlar ishonchliligi bilan bog‘liq. Ichki audit ushbu yo‘nalishlarni risk darajasi bo‘yicha guruhlab, yillik audit rejasini yuqori xavfli sohalardan boshlashi maqsadga muvofiq.

So‘nggi yillarda davlat moliyasini boshqarish tizimida raqamlashtirish jarayonlarining jadallashuvi ichki audit faoliyatiga ham yangi vazifalarni yuklamoqda. Xususan, elektron davlat xaridlari, “Elektron budjet” axborot tizimi, raqamli to‘lov platformalari va integratsiyalashgan ma’lumotlar bazalaridan foydalanish moliyaviy operatsiyalar hajmini oshirmoqda. Bunday sharoitda ichki audit xizmatlari nafaqat hujjatlarning qonuniyligini tekshirishi, balki axborot tizimlaridagi xavfsizlik, ma’lumotlar ishonchliligi va kiberxavflar darajasini ham baholashi zarur. Bu esa ichki auditorlardan zamonaviy axborot texnologiyalari bo‘yicha qo‘shimcha bilim va ko‘nikmalarni talab etadi.

Ichki audit xizmatlarining samaradorligi ko‘p jihatdan ularning mustaqilligi va obyektivligiga bog‘liq. Agar auditorlar tashkilot rahbariyati tomonidan qabul qilinayotgan qarorlardan mustaqil faoliyat yurita olsa, aniqlangan xavflar va kamchiliklar to‘g‘risida xolis xulosa berish imkoniyati ortadi. Shu sababli xalqaro amaliyotda ichki audit xizmatining bevosita kuzatuv kengashi yoki yuqori boshqaruv organiga bo‘ysunishi tavsiya etiladi. Bu yondashuv ichki auditning nazorat va maslahat berish funksiyalarini yanada kuchaytiradi hamda xavflarni boshqarish tizimining samaradorligini oshiradi.

Byudjet tashkilotlarida korrupsiyaviy xavflarni kamaytirishda ham ichki audit muhim o‘rin tutadi. Davlat xaridlari, subsidiya va grant mablag‘laridan foydalanish, xizmat safarlari xarajatlari hamda shartnomalar ijrosi bilan bog‘liq jarayonlarda manfaatlar to‘qnashuvi va moliyaviy suiiste’molliklar yuzaga kelishi mumkin. Ichki audit ushbu jarayonlarni muntazam tahlil qilish orqali korrupsiyaga olib keluvchi omillarni aniqlaydi va ularni bartaraf etish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqadi. Natijada byudjet mablag‘laridan foydalanishning shaffofligi va hisobdorligi oshadi.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, xavflarni boshqarish tizimi samarali tashkil etilgan byudjet tashkilotlarida moliyaviy intizom darajasi yuqori bo‘ladi, resurslardan foydalanish samaradorligi ortadi va maqsadli ko‘rsatkichlarga erishish imkoniyati kengayadi. Shu bois ichki audit faoliyatini risklarga asoslangan yondashuv asosida tashkil etish, xavflar reyestrini muntazam yangilab borish va monitoring natijalarini rahbariyatga tezkor taqdim etish muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur yondashuv byudjet tashkilotlarining strategik maqsadlariga erishishiga ko‘maklashib, davlat moliyasini boshqarish tizimining barqarorligini ta’minlaydi.

1-jadval

Byudjet tashkilotlarida asosiy xavflar va ichki auditning roli

Xavf turi	Mazmuni	Ichki auditning vazifasi
Moliyaviy xavf	Mablag‘larning maqsadsiz yoki samarasiz sarflanishi	Xarajatlarni qonuniylik, maqsadlilik va natijadorlik mezonlari bo‘yicha tekshirish
Davlat xaridlari xavfi	Tender va shartnoma jarayonlarida manfaatlar to‘qnashuvi yoki asossiz narxlar	Xarid hujjatlari, baholash mezonlari va shartnoma ijrosini tahlil qilish
Hisobot xavfi	Moliyaviy va statistik hisobotlarda xatolik yoki kechikish	Hisobot ma’lumotlarining dalillar bilan mosligini tekshirish
Operatsion xavf	Ichki jarayonlarning sustligi, mas’uliyatning aniq belgilanmagani	Jarayon xaritalari va ichki nazorat tartiblarini baholash
Axborot xavfi	Elektron tizimlarda ma’lumotlar xavfsizligi va yaxlitligining buzilishi	IT-nazoratlar, kirish huquqlari va raqamli izlarni tahlil qilish
Korrupsiyaviy xavf	Manfaatlar to‘qnashuvi, noxolis qarorlar, yashirin kelishuvlar	Korrupsiyaviy xavf indikatorlari va nazorat muhitini baholash

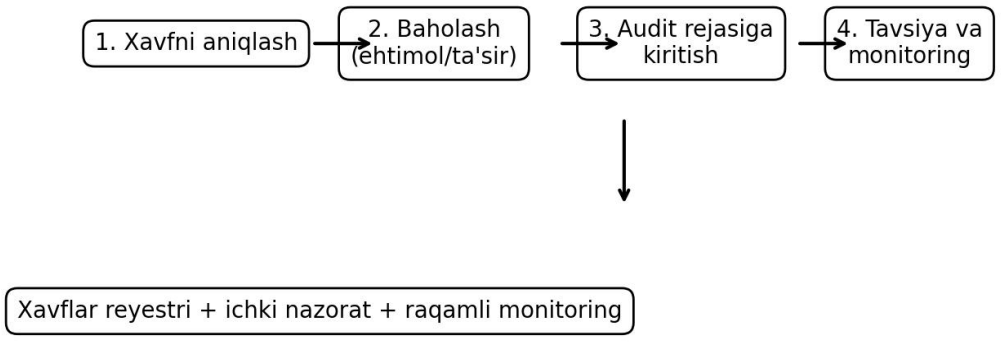
Manba: *O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2025-yil 29-apreldagi 279-son qarori, ichki audit qo‘llanmasi va muallif tahlili asosida tuzilgan.*

Jadvaldan ko‘rinadiki, ichki auditning vazifasi faqat moliyaviy xatolarni aniqlash bilan cheklanmaydi. U tashkilot ichidagi boshqaruv, axborot xavfsizligi, xaridlar, shartnomalar va

korrupsiyaviy xavflarni ham qamrab olishi zarur. Bunday keng qamrovli yondashuv byudjet tashkilotida risklarni boshqarish madaniyatini shakllantiradi.

Ichki auditning roli kuchayishi uchun audit xizmati mustaqil maqomga, yetarli kadr salohiyatiga, raqamli ma'lumotlarga kirish imkoniga va audit tavsiyalarining bajarilishini monitoring qilish vakolatiga ega bo'lishi lozim. Aks holda ichki audit faqat rasmiy tekshiruv hujjati bilan cheklanib qoladi va xavflarni kamaytirishdagi real ta'siri past bo'ladi.

Bugungi sharoitda byudjet tashkilotlarida ichki auditni raqamlashtirish alohida ahamiyatga ega. Elektron byudjet, davlat xaridlari platformalari, buxgalteriya dasturlari va to'lov tizimlarida yig'iladigan ma'lumotlarni tahlil qilish auditorga an'anaviy tanlama usuldan ko'ra kengroq qamrov bilan ishlash imkonini beradi. Bu esa xatolarni erta aniqlash va profilaktik choralar ko'rishga xizmat qiladi.

1-rasm. Ichki audit orqali xavflarni boshqarishning taklif etilayotgan modeli

Manba: *IIA standartlari, COSO yondashuvi va O'zbekiston Respublikasining 2025-yildagi davlat moliyasi bo'yicha normativ hujjatlari asosida muallif tomonidan ishlab chiqilgan.*

Rasmda ichki auditning xavflarni boshqarishdagi amaliy modeli ifodalangan. Dastlab tashkilot faoliyatidagi asosiy xavflar aniqlanadi, so'ng ular ehtimol va ta'sir darajasiga ko'ra baholanadi. Yuqori xavfli yo'nalishlar yillik ichki audit rejasiga kiritiladi, audit natijasida esa tavsiyalar ishlab chiqilib, ularning bajarilishi monitoring qilinadi.

Ushbu modelning muhim jihati shundaki, xavflar reyestri doimiy yangilanadi. Har bir yangi loyiha, xarid, shartnoma yoki byudjet dasturi bo'yicha xavflar alohida baholanadi. Ichki audit xizmati esa risk-reyestr ma'lumotlaridan foydalanib, audit qamrovini real xavflarga moslashtiradi.

XULOSA

Tadqiqot natijalari byudjet tashkilotlarida xavflarni boshqarish tizimini samarali yo'lga qo'yishda ichki audit hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatdi. Ichki audit moliyaviy intizomni ta'minlash, davlat mablag'laridan maqsadli foydalanishni nazorat qilish, xavflarni oldindan aniqlash va ularni kamaytirish bo'yicha rahbariyatga mustaqil tavsiyalar berish imkonini yaratadi.

2025-yilda qabul qilingan davlat moliyasi sohasida xavflarni boshqarish bo'yicha normativ-huquqiy hujjatlar ichki auditning vazifalarini yanada kengaytiradi. Endilikda ichki

audit byudjet tashkilotlarida xavflar reyestrini yuritish, risklarni baholash, monitoring qilish va tavsiyalar bajarilishini kuzatish jarayonlari bilan uzviy bog‘lanishi zarur.

Ichki auditning rolini oshirish uchun risklarga asoslangan audit rejalashtiruvi, raqamli audit vositalari, ichki nazorat indikatorlari, kadrlar malakasini oshirish va audit tavsiyalarini majburiy monitoring qilish tizimini keng joriy etish maqsadga muvofiqdir. Bu chora-tadbirlar byudjet tashkilotlarida moliyaviy shaffoflikni kuchaytiradi va davlat mablag‘laridan foydalanish samaradorligini oshiradi.

Takliflar:

1. Byudjet tashkilotlarida yillik ichki audit rejalarini xavflar reyestri, risk matritsasi va oldingi audit natijalari asosida shakllantirish zarur.
2. Ichki audit xizmatlarining institutsional mustaqilligini mustahkamlash, ularning rahbariyatga to‘g‘ridan-to‘g‘ri va xolis axborot taqdim etish imkoniyatini kengaytirish lozim.
3. Davlat xaridlari, ish haqi, shartnomalar, aktivlar hisobi va elektron to‘lovlar bo‘yicha avtomatik risk indikatorlarini ishlab chiqish maqsadga muvofiq.
4. Ichki auditorlar uchun IT-audit, korrupsiyaviy xavflarni baholash, samaradorlik auditi va xalqaro standartlar bo‘yicha muntazam malaka oshirish kurslarini tashkil etish kerak.
5. Audit tavsiyalari ijrosini elektron monitoring qilish tizimini joriy etib, har bir tavsiya bo‘yicha muddat, mas’ul shaxs va natija indikatorini belgilash zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2025-yil 29-apreldagi 279-son qarori. “Davlat moliyasi sohasida xavflarni boshqarish tizimini samarali tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”.
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2025-yil 8-apreldagi 210-son qarori. “2025–2030-yillarda davlat moliyasini boshqarish tizimini takomillashtirish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”.
3. O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirining 2022-yil 22-noyabrdagi 63-son buyrug‘i bilan tasdiqlangan “Ichki audit tadbirlarini o‘tkazish qo‘llanmasi” (ro‘yxat raqami 3406, 27.12.2022; 2025-yilgi o‘zgartirishlar bilan).
4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2023-yil 14-avgustdagi 377-son qarori. “Davlat organlari va tashkilotlarining ichki audit xizmatlari faoliyatini baholash tartibi to‘g‘risidagi nizomni tasdiqlash haqida”.
5. The Institute of Internal Auditors. (2024). Global Internal Audit Standards. https://www.theiia.org/en/standards/2024-standards/global-internal-audit-standards/
6. COSO. Enterprise Risk Management, Internal Control, Fraud Deterrence and Governance materials.
7. PEFA. (2024). Uzbekistan 2024 Public Expenditure and Financial Accountability Assessment.
8. World Bank. (2025). Uzbekistan Public Financial Management Reform materials.
9. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. Davlat ichki auditi sohasidagi qonunchilik hujjatlari.